

5. ФІНАНСИ І ГРОШОВИЙ ОБІГ

УДК 378.3

ІНСТИТУЦІЙНІ УМОВИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

Олейнікова Л.Г., к.е.н., старший науковий співробітник

*ДННУ «Академія фінансового управління»
Україна, 01014, Київ, бульв. Дружби Народів, 38*

oleynikova.mila@ukr.net

У статті розглянуто основні тенденції щодо ролі й значення вищої освіти в умовах глобальної конкуренції та трансформації соціально-економічного простору. Проаналізовано еволюцію інституційного середовища фінансування вищої освіти і науки в Україні та виявлено основні проблеми в системі фінансування вищих навчальних закладів та наукових установ. Визначено основні ризики трансформації моделі їх фінансування на сучасному етапі. Досліджено особливості нормативно-правового регулювання фінансування освітніх та наукових установ різних форм власності з урахуванням їх юридичного статусу, а також особливості формування державного замовлення в системі вищої освіти, в умовах трансформації підходів до фінансування. За результатами аналізу та з урахуванням ризиків, визначено основні напрями змін в інституційному середовищі фінансування вищої освіти та наукової діяльності, що спрямовані на формування ефективної моделі фінансування, яка забезпечить конкурентоспроможність країни на глобальному ринку освітніх послуг. Виявлено, що перспективна модель фінансових відносин у вищій освіті на засадах «performance-based» підходу і оцінки здобутків навчального закладу має враховувати міжнародний досвід, де частка фінансування вищих навчальних закладів за рахунок державних видатків є суттєвою та, одночасно, стимулювати конкурентне середовище з орієнтацією на здобутки у забезпеченні якості навчання. Зазначено, що найважливішою новацією має стати відмова від статусу бюджетної установи для вищих навчальних закладів, а основні зміни інституційного характеру, що мають відбутися в процесі реформи вищої освіти, мають стосуватися: статусу державних вищих навчальних закладів, впровадження нових підходів до їх фінансування та обрахунку витрат на створення освітньої послуги; впровадження нових підходів до виділення стипендій; впровадження механізмів, спрямованих на технологізацію освітніх процесів та підвищення якості навчання у вищих навчальних закладах, з урахуванням вимог ринку праці в реальному та фінансовому секторах економіки.
Ключові слова: вища освіта, фінансування, інституційні умови, модель фінансування, фінансове забезпечення, конкуренція, наукова діяльність, освітні послуги.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В УКРАИНЕ

Олейникова Л.Г., к.э.н., старший научный сотрудник

*ГУНУ «Академия финансового управления»
Украина, 01014, Киев, ул. Дружбы Народов, 38*

В статье рассмотрены основные тенденции относительно роли и значения высшего образования в условиях глобальной конкуренции и трансформации социально-экономического пространства. Проанализирована эволюция институциональной среды финансирования высшего образования и науки в Украине и выявлены основные проблемы в системе финансирования высших учебных заведений и научных учреждений. Определены основные риски трансформации модели их финансирования на современном этапе. Исследованы особенности нормативно-правового регулирования финансирования образовательных и научных учреждений различных форм собственности с учетом их юридического статуса, а также особенности формирования государственного заказа в системе высшего образования, в условиях трансформации подходов к финансированию. С учетом выявленных рисков, определены основные направления изменений в институциональной среде финансирования высшего образования и научной деятельности, направленные на формирование эффективной модели финансирования, которая обеспечит конкурентоспособность страны на глобальном рынке образовательных услуг. Выведено, что перспективная модель финансовых отношений в высшем образовании на основе «performance-based» подхода и оценки достижений учебного заведения должен

учитывать международный опыт, где доля финансирования высших учебных заведений за счет государственных расходов является существенной и, одновременно, стимулировать конкурентную среду, с ориентацией на достижения в обеспечении качества обучения. Отмечено, что важнейшим новшеством должен стать отказ от статуса бюджетного учреждения для высших учебных заведений, а основные изменения институционального характера, которые должны состояться в процессе реформы высшего образования, должны касаться: статуса государственных высших учебных заведений, внедрение новых подходов к их финансированию и расчету затрат на формирование образовательной услуги; внедрение новых подходов к выделению стипендий; внедрение механизмов, направленных на технологизацию образовательных процессов и повышение качества обучения в высших учебных заведениях, с учетом требований рынка труда в реальном и финансовом секторах экономики.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование, институциональные условия, модель финансирования, финансовое обеспечение, конкуренция, научная деятельность, образовательные услуги.

INSTITUTIONAL CONDITIONS OF FUNDING OF HIGHER EDUCATION AND SCIENCE IN UKRAINE

Oleynikova L.G., PhD, associate professor

SESI «Academy of Financial Management»

Kyiv, 01014, Bul'val Druzhyby narodiv, 38

This paper reviews the main trends in the role and significance of education in the face of global competition and the transformation of socio-economic space. The evolution of the institutional environment of funding of higher education and science in Ukraine is analyzed. The main problems in funding of higher education and science institutions, and the main risks of transformation of the model of its funding at the present stage are determined. Relying on the results of the analysis and taking into account the risks, it is determined the main directions of changes in the institutional environment of funding of higher education and science. Those changes should be focused on the formation of an effective financing model that will ensure the country's competitiveness in the global educational services market. At the same time new model should be aimed at stimulating a competitive environment with an orientation towards achievements in ensuring the quality of trainings. It is noted that the most important innovation should be the refusal of the status of a budget institution for higher education establishments. At the same time, the main institutional changes that must take place according to reform should relate to: the status of public higher education institutions, the introduction of new approaches to their funding, and the calculation of the costs of educational services; introduction of new approaches to the allocation of scholarships; the introduction of mechanisms aimed at technification of teaching processes and improving the quality of education in higher education institutions, taking into account the requirements of the labor market in the real and financial sectors of the economy.

Key words: higher education, funding, institutional environment, funding model, financial support, competition, scientific activity, educational services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкі зміни в глобальному середовищі зумовили значні структурні зрушення в компетенціях глобальної конкуренції, серед яких основними стали знання, здатність до новаторства, якість людського капіталу. Жорсткі зовнішні та внутрішні умови, що сформовані для України в сучасних умовах, зумовлюють пошук джерел зростання та переходу до нових сходинок технологічного укладу для країни, що потребує якісних змін інституційного середовища в сфері освіти і науки взагалі та моделей їх фінансування зокрема, як фактора формування відповідних компетенцій. Високотехнологічний сектор сучасної промисловості є основою стратегічних переваг національних економік, а підвищення фінансування освіти на 1% зумовлює зростання ВВП країни на 0,35% [11, с. 217-218].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розбудови вищої освіти та становлення економіки на основі знань приділяли увагу провідні вітчизняні вчені: В.Т. Александров [1], Ю.М. Бажал [2], Т.М. Боголіб [3], В.М. Геєць [4], І.М. Грищенко [5], Б.Є. Кваснюк [6], С.Л. Лондар [7], В.П. Семиноженко [8], І. Тарасенко [9], А.А. Чухно [10] та ін. Проте в період подальшого просування реформ у країні, у сфері уваги науковців залишається формування наукового підґрунтя змін в інституційному середовищі фінансування освіти й науки, яке б сприяло еволюційному та якісному переходу від застарілої системи фінансування до форми, що відповідає новітнім

викликам національного та наднаціонального соціально-економічного устрою, що й зумовлює актуальність статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Основною метою статті є дослідження ролі інституційного середовища у формуванні нових підходів до фінансування освіти і науки та виявлення основних ризиків, що супроводжують процес просування реформ у цій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Європейські країни орієнтовані на модель інклюзивного розвитку та формування на її засадах конкурентних переваг своїх економік. Така модель узгоджується із Декларацією тисячоліття Організації Об'єднаних Націй [12], прийнятою у 2000 р. на підставі матеріалів всесвітніх конференцій ООН. У Декларації, містяться положення відомі як вісім Цілей у сфері розвитку, а також 18-ту сфері знань [13, 14], котрі мають терміни реалізації. Про прихильність до неї заявили у провідних країнах світу, в тому числі в Україні.

Так, у Доповіді про зростання [15] зазначається, що жодній країні не вдалося зберегти швидке економічне зростання без підтримки високих темпів державних інвестицій – в інфраструктуру, освіту та охорону здоров'я.

У цьому контексті Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» [16] як системний програмний документ, як і Програма дій Уряду, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Програма розширеного фінансування Україна-МВФ, є базисом для подальшої трансформації інституційного середовища освіти і науки, проте не є достатнім. Підписання політичної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [17] наблизило Україну до глобальних ринків і потребує трансформації економічного та соціально-політичного устрою для реагування на глобальні та регіональні виклики. Наукові та освітні установи в Україні мають сформувати ту інституційну платформу, що через ринкові механізми буде забезпечувати ефективний розвиток держави.

Потреба трансформації фінансового забезпечення освіти і науки в Україні зумовлена тим, що попри високі кількісні інтегральні показники¹, Україна не демонструє відповідну позитивну динаміку якості освіти, а розвиток інноваційного потенціалу перебуває в стані формування (за результатами порівняльного аналізу переліку індикаторів Інноваційного табло Євросоюзу 2014/15 рр.) [18], що не забезпечує можливості переходу до нового технологічного укладу, формування цифрової економіки та високої частки наукоємної та інноваційної продукції. Водночас, відповідно до рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 років, Україна посіла 11-те місце серед 140 країн за кількістю громадян, які здобувають вищу освіту [19]. Про низьку якість вищої освіти свідчить і невизнання наших дипломів у переважній більшості розвинених країн світу.

Інституційне середовище для вищої освіти базується на Конституції України із складається з законів України «Про освіту» (1991, 1996, 1999), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991, 2015), «Про вищу освіту» (2002, 2014), нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього (напр., Порядок надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти (2000 [20], 2003 [21]); переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності (2010 [22]) тощо, а також правилами, визначеними в міжнародних договорах України.

Загалом для розуміння поточних дій щодо реформування системи фінансування вищої освіти в Україні важливо прослідкувати еволюцію інституційних умов її розвитку. За період від здобуття Україною незалежності, мережа вищих навчальних закладів та умови їх

¹ Згідно з рейтингом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму 2015/16 рр., Україна посідає високі місця за часткою осіб, які здобули повну середню та вищу освіту – відповідно 39-е і 14-е місця серед 144 країн

функціонування і фінансування суттєво змінилася (табл. 1). Адже принциповою новацією для вищої освіти постали різні форми власності закладів (державна, комунальна та приватна). За даними Державної служби статистики України, кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації державної та комунальної форми власності на початок 1995/96 навчального року складала 926 од., а приватних – 111; на початок 2015/16 н.р. – 525 і 134 відповідно.

Починаючи з 2008 року, у зв'язку з різким скороченням числа осіб відповідного віку, кількість студентів, що здобувають вищу освіту, почала зменшуватися. У 2008 році лаг між коефіцієнтами прийому студентів та випуском фахівців складав 3,03%, у 2015 році він вже складав 7,75% [23].

Як видно з табл. 1, окрім розвитку мережі вищих навчальних закладів різної форми власності, в процесі розвитку та реформування освітньої галузі, основні зміни торкнулися фінансового забезпечення через систему державного замовлення, кадрового забезпечення, матеріально-технічної бази, академічної та фінансової автономії, порядку нарахування та виплати стипендій тощо.

Таблиця 1 – Еволюція інституційного середовища в сфері освіти в Україні

Рік	Новації інституційного середовища в сфері освіти
1991	- врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України [24].
1991-1992	- виникнення перших приватних ВНЗ у формі малих підприємств та товариств з обмеженою відповідальністю (на основі законів "Про підприємництво в Українській РСР", "Про підприємства", "Про освіту"; причому ліцензування освітньої діяльності чинним законодавством не передбачалося)
1992-1993	- запровадження акредитації (1992 р.) та ліцензування (1993 р.) ВНЗ.
1994-1996	- законодавче та нормативне врегулювання порядку створення, реорганізації й ліквідації навчально-виховних закладів, видачі суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій на здійснення освітньої діяльності [25]
1996	- початок діяльності Державної акредитаційної комісії (ДАК) [26]
2000	- надання молодим громадянам права на отримання пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності [27]
2002	- узагальнення правових, організаційних, фінансових засад функціонування системи вищої освіти в ЗУ «Про вищу освіту» [28]
2004	- витрати приватних підприємств, пов'язані з професійною підготовкою та перепідготовкою осіб, а також витрати на організацію навчально-виробничої практики дозволено включати до валових витрат підприємства [29, пп. 5.4.2 пункту 5.4 статті 5]; - врегулювання питань щодо передачі земельних ділянок, що закріплені за державними ВНЗ в комунальну чи приватну власність; - встановлення можливості фінансування державних ВНЗ за рахунок коштів місцевих бюджетів
2009	- узгодження норм законодавства та чіткого формулювання права на надання вітчизняними ВНЗ платних послуг та створення відповідних самостійних господарських підрозділів
2014	- нова редакція ЗУ «Про вищу освіту» – фінансова та академічна автономія, саморегуляція
2016	- нові правила доступу до безоплатного здобуття вищої освіти на конкурсній основі ; - зміна умов ліцензування; - нові правила прийому до навчання та розміщення державного замовлення; - зміна підходів до стипендіального забезпечення студентів (розподіл стипендій на академічні та соціальні).
2017	- зроблені певні кроки з реформування механізмів фінансування, зокрема конкретизовано сутність освітньої субвенції, розділені соціальні та академічні стипендії [30, ст. 380]

*Джерело: Складено автором

Право засновувати приватні заклади вищої освіти, а також ліцензування, акредитація напрямів (спеціальностей) підготовки, інституційна акредитація закладів, запровадження

трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти, набуття закладами середньої спеціальної освіти статусу вищих навчальних закладів, після здобуття Україною незалежності (90-ті роки), були новаціями у вітчизняній системі освіти. Так, починаючи з 1991 р., виникли перші приватні ВНЗ у формі малих підприємств та товариств з обмеженою відповідальністю. А в 1994-1995 рр. розпочато процес акредитації новостворених приватних ВНЗ. Узагальнення напрацювань правових, організаційних, фінансових засад функціонування системи вищої освіти у 2002 році фіксується через ухвалення Закону України «Про вищу освіту» [31]. Проте, ряд положень, визначених у Законі України «Про вищу освіту» 2002 року, зокрема тих, що стосуються фінансово-економічних засад в системі вищої освіти, фактично виявилися недієвими, через відсутність інституціонального підґрунтя їх реалізації. Так, неврегульованим виявився правовий режим майна вищих навчальних закладів в частині відкриття рахунків у банківських установах, збереження коштів на депозитних рахунках у банках та користування банківськими кредитами був призупинений (частини 3, 5 статті 63 Закону про освіту 2002 року), а згодом вилучений [32, 33]. Пізніше скасування цієї норми було визнано неконституційним². Неточність формулювання норм сприяла виникненню ситуацій, коли ВНЗ, розміщуючи вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, за приписами Державної казначейської служби, направляли відсотки в дохід державного бюджету, відповідно до Постанови КМУ №659 [34] та норми, діючої на той момент редакції Закону про вищу освіту. Це не давало ВНЗ права розпоряджатися доходами від розміщення коштів на депозитних рахунках [35]. Неоднозначну роль у реалізації фінансового становлення закладів вищої освіти відіграв Бюджетний кодекс України 2000 р., яким усі державні та комунальні заклади було віднесено до бюджетних установ, а кошти від наданих ними освітніх послуг мали акумулюватися в спеціальному фонді Державного казначейства.

З одного боку, отримуючи бюджетні кошти, необхідно забезпечити належний контроль за їх використанням та відповідне звітування, адже і у світовій практиці застосовується пильний контроль за використанням виділених з бюджету коштів. Проте зарегульованість діяльності бюджетних установ в освітній сфері та обмеження, що на них накладено в частині використання коштів спеціального фонду стримують можливості ВНЗ до розвитку за рахунок цих коштів. Причому такі обмеження стосуються й реалізації різного роду освітньої діяльності на ринкових засадах, із застосуванням затверджених тарифів на оплату праці науково-педагогічних працівників, які є застарілими і такими, що не враховують сучасні реалії надання таких послуг.

Починаючи з 2004 року, змінами до закону про оподаткування прибутку підприємств [36] було дозволено включати до валових витрат підприємств витрати, пов'язані з професійною підготовкою, навчанням, перепідготовкою або підвищенням кваліфікації осіб у вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладах, витрати на організацію навчально-виробничої практики за профілем основної діяльності платника осіб, які навчаються у вищих та професійно-технічних навчальних закладах [29]. Це дало можливість додатково залучати для підготовки фахівців кошти підприємств і установ та знизити фінансовий тиск на витрати населення для здобуття освіти. У 2004 році можливість фінансувати ВНЗ державної форми власності, поряд з центральними органами виконавчої влади, отримали місцеві державні адміністрації [36].

Узгодження норм законодавства, чітке формулювання права на надання вітчизняними ВНЗ платних послуг та створення відповідних самостійних госпрозрахункових підрозділів – для здійснення довшівської підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, видання навчальної літератури, тощо було реалізовано у 2009 році [37].

Слід зазначити, що до 2014 р. в Україні діяла модель державного (бюджетного) фінансування ВНЗ. Сформована ще в минулому сторіччі, в основі якої є кошториси, вона мала серйозні вади. Через механізми фінансування відбувалася не оплата послуг з освіти, а

² Згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 (v010p710-08) від 22.05.2008 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08/page2>

забезпечення діяльності закладів освіти, які безкоштовно надавали освітні послуги для споживання частиною населення. Виділення державних коштів здійснювалося відповідно до кількісних нормативних показників ВНЗ (чисельності студентів і викладачів у відповідному році) і не було засноване на якісній складовій навчального процесу.

На сучасному етапі (2014-2016 рр.), реформування діяльності ВНЗ зорієнтовано на більшу автономію (зокрема, фінансову) та саморегуляцію, забезпечення якості освіти на принципах і інструментах Болонського процесу, створення привабливого й конкурентоспроможного національного середовища в сфері вищої освіти та його інтеграцію у Європейській освітній та дослідницький простір. Так, із прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» 1 липня 2014 року ВНЗ формально стали більш автономними. Законом передбачалося фінансування державних ВНЗ: за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення; за рахунок інших джерел. Альтернативними джерелами в європейських країнах традиційно вважають надходження від платної освіти – у вигляді щорічних внесків на покриття всіх або частини витрат на навчання у ВНЗ, а також внесків студентів на покриття адміністративних витрат.

Згідно з чинним Законом України «Про освіту» [30] передбачено такі джерела фінансування суб'єктів освітньої діяльності: державний бюджет, місцеві бюджети, плата за надання освітніх та інших послуг, плата за науково-дослідні роботи, доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень і господарств, доходи від надання в оренду приміщень та обладнання, гранти вітчизняних і міжнародних організацій, дивіденди від цінних паперів, відсотки від депозитів, добровільні внески осіб (у різних формах), інші джерела. Перелік платних послуг, що можуть надаватися ВНЗ визначено Постановою КМУ №796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» [38]. При цьому, фінансування освітньої діяльності з державного бюджету може здійснюватися шляхом надання освітніх субвенцій, які відповідно, до Бюджетного кодексу України та Закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Згідно з чинним Законом «Про Вищу освіту» [39], фінансування закладів вищої освіти залежить від їхнього правового статусу. Так, фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату освітніх послуг та за рахунок інших джерел, комунальних – за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел, приватних – за рахунок коштів засновників та з інших джерел, де кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності закладу вищої освіти.

Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2021 роки, схваленою розпорядженням КМУ від 08.02.2017 р. № 142-р, передбачено поступовий перехід від фінансування ВНЗ на їх утримання до публічних закупівель послуг вищої освіти. Розміщення державного замовлення, умови формування якого суттєво змінено в останній редакції Закону у 2017 році, зазнали суттєвих трансформацій та відбуваються на конкурсних засадах відповідно до принципів добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості, рівноправності, об'єктивного та неупередженого оцінювання пропозицій учасників конкурсу, шляхом укладення відповідних договорів між державними замовниками та відповідними закладами вищої освіти України.

Формування та розподіл державного замовлення регулюється кількома нормативними актами, зокрема: Законом України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20.11.2012 р. №5499-VI; Постановою КМУ від 15.04.2013 р. № 306 «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»; Постановою Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 р. № 346 «Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості

підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта»; Постановою Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 № 363 «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»; Наказом Мінекономіки України від 26.03.2013 № 305 «Про затвердження Методики формування середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці».

Так, відповідно до нового порядку встановлено гнучкі квоти на держзамовлення, які не закріплені за певними ВНЗ. Тобто розподіл бюджетних місць відбувається на основі загальних списків абітурієнтів по всій країні. До 2016 Міністерство освіти і науки розподіляло бюджетні місця між університетами. Відтепер бюджетні місця між університетами розподіляються не МОН, а абітурієнтами. Останні зміни у фінансуванні вищої освіти, які відбувалися у 2016 та у 2017 роках, базуються на так званому адресному розміщенні державного замовлення за принципом «бюджетне місце за студентом»: вступник, який через участь у національному конкурсі отримує право здобувати вищу освіту за кошти державного бюджету, приймає рішення про те, у якому ВНЗ він буде навчатися, і «приносить» туди бюджетне місце.

У 2015 р. було запроваджено систему на основі алгоритму Гейла-Шеплі, згідно з якою вступники повинні визначити пріоритетність поданих заяв, вказавши, яка з них є важливішою. У 2016 році систему було змінено, щоб забезпечити систему більш прозорою та скерованою на залучення найкращих студентів до найкращих університетів.

Отже, по-суті, студенти конкурують за бюджетне місце в межах усєї країни, що значно підвищує вимоги до підготовки студентів, проте суттєво обмежує можливості для вступу за державним замовленням талановитої молоді, у якої не було змоги отримати настільки високий рівень підготовки, щоб конкурувати в межах країни (діти із сільських шкіл, діти з загальноосвітніх шкіл невеликих містечок тощо). При цьому сільський коефіцієнт, що призначений для допомоги таким дітям у вступі у 2017 році склав усього 4 бали. Така система є прогресивною, з точки зору розподілу обмежених бюджетних коштів, проте вона рушить умови для існування так званих «соціальних ліфтів».

Слід також наголосити, що в Україні нормативно-правова та законодавча база є єдиною для приватних і державних вищих навчальних закладів. Однак в умовах конкурентного середовища приватні ВНЗ у питаннях використання коштів та встановлення плати за навчання, мали значні переваги перед державними, які відчувають суттєву нестачу фінансових ресурсів.

Вищезазначені зміни також дозволили виявити навчальні заклади та спеціальності, які користуються більшою чи меншою популярністю серед студентів, а також певні тенденції до профілізації ВНЗ. Непопулярні ВНЗ знаходяться під загрозою припинення функціонування, однак через брак ресурсів (їх стало ще менше) відсутні можливості для нарощування якості освіти в них.

Сучасна освіта і наука мають базуватися на останніх здобутках технологій і комунікацій, проте ВНЗ не отримували фінансування на розвиток останні роки, а значить, більш конкурентними в такій ситуації будуть ВНЗ з розвинутою матеріально-технічною базою, яка, як правило, є лише у ВНЗ великих промислово та економічно – розвинутих міст (Київ, Харків, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Одеса, Львів). Це не позбавляє суб'єктів освіти відповідальності за управлінські рішення та здатність якісно реагувати на сучасні виклики.

У таких умовах без серйозного перегляду політики фінансування втримати вищі навчальні заклади від «вимирання» та масштабних скорочень неможливо. Власне, «скорочення вищих навчальних закладів» здається необхідним. Проте, на думку автора, скорочення або ліквідація не можуть бути єдиним конструктивним рішенням проблем. Має йтися про оптимізацію, що в інституційному середовищі буде супроводжуватися: структуризацією та спеціалізацією ВНЗ; відповідністю політики розвитку ВНЗ тактичним та стратегічним

завданням економічного розвитку країни, з урахування пріоритетів відповідного перспективного кадрового потенціалу країни; технологізацією та підвищенням якості освіти; фаховим навчанням управлінських кадрів ВНЗ; формуванням зв'язку освіти з реальним сектором економіки та залученням інвестицій в освітні процеси. Окремим напрямом прикладних досліджень є необхідність ітеративної адаптації процесів реформ в освітній сфері, з покроковим аналізом реалізації та своєчасним коригуванням просування змін [40, 41].

У цьому контексті вважаємо за необхідне звернути увагу і на нинішню концепцію реформи фінансування вищої освіти, яка напрацьовується керівництвом профільного міністерства зараз. Проект Міністерства освіти і науки, що зараз обговорюється, зберіг ідею performance-based підходу і оцінки здобутків навчального закладу. Зокрема, цей підхід планують втілити шляхом надання ВНЗ бюджетного фінансування за формулою. Показники, які можуть бути застосовані для формули і які обговорюються сьогодні, охоплюють кількість студентів, співвідношення цін освітніх послуг за спеціальностями та «якісні показники» ВНЗ. Але найважливішою новацією реформи має стати, все ж таки, відмова від статусу бюджетної установи для ВНЗ (принаймні більшої її частини).

ВИСНОВКИ

Поки що можна стверджувати, що для України, де створено комфортні умови для здобуття до вищої освіти, рівень освіченості населення є досить високим³, її отримання є обов'язковою суспільною нормою. Однак висока віддача від інвестицій у власний розвиток для молоді є менш відчутною або навіть непомітною – немає розуміння того, яким чином монетизувати отриману вищу освіту. Тому виникла тенденція до відтоку людей з вищою освітою в країні, де висококваліфіковані спеціалісти можуть отримати значні соціальні та фінансові переваги.

Отже, основні зміни інституційного характеру, що відбувалися і мають відбутися у процесі реформи вищої освіти, мають стосуватися:

- формування умов для фінансової та академічної автономії ВНЗ з урахуванням стратегічних та демографічних змін в українському суспільстві;
- впровадження нових підходів до фінансування ВНЗ та обрахунку витрат;
- впровадження нових підходів до виділення стипендій студентам;
- впровадження механізмів, спрямованих на технологізацію освітніх процесів та підвищення якості навчання у ВНЗ, з урахуванням вимог ринку праці в реальному та фінансовому секторах економіки.

Конкурентне середовище освітніх послуг має розвиватися, проте має слугувати інструментом розвитку, спеціалізації та модернізації освітніх технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров В.Т. Безперервна освіта: джерела і сутність у контексті розбудови нових основ української державності. Теорія і практика державного управління : зб. наук. пр. Харків : ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2006. Вип. № 1 (13). С. 122–126.
2. Бажал Ю.М. Вища освіта як фактор конкурентноспроможності країни: Україна в контексті Євроінтеграції “Міжнародне науково-технічне співробітництво”: Матеріали V(XVII) Всеукр. наук.–практ. конф., Київ, 12-13 березня 2009 р. М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-тет України. Київ. політехн. ін-т., Наук. т-во студентів та аспірантів, Ф–т менедж. та маркетингу, Каф. міжнар. економіки ; [редкол.: В.М. Герасимчук (відпов. ред)... та ін.]. Київ : НТУУ КПІ, 2009. С. 108.
3. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. Київ : Міленіум, 2006. 324 с.
4. Геєць В.М., Гальчинський А.С., Семиноженко В.П. Україна : наука та інноваційний розвиток. Київ, 1997. 66 с.

³ Охоплення вищою освітою в Україні складає 79%.

5. Грищенко І.М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України. *Актуальні проблеми економіки*, 2016. № 3. С. 134–141.
6. Кваснюка Б.Є. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. У 3 т. / За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. Київ : Фенікс, 2007. 544 с.; 564 с.; 556 с.
7. Лондар С.Л. Фінанси: навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2009. 384 с.
8. Семиноженко В.П. Сучасна освіта в контексті нових суспільних викликів. *Новий Колегіум*, 2016. № 2. С. 17–19.
9. Тарасенко В.І. Соціологія на шляху до нової якості – інтелектуального глобалізму. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2012. № 4. С. 215–222.
10. Чухно А.А. Вибрані праці : у 2 т. Київ : ДННУ, Акад. фін. управління, 2012. Т. 1. 557 с.; Т. 2. 480 с.
11. D’Aveni R. Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering N.Y.: The Free Press, 1994. pp. 217–218.
12. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций: утвержденная резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 08.09.2000 г.
13. World Investment Report 2014. Investing In The SDGs: An Action Plan / UNCTAD.
14. Klimenko S. Lead Financial Management Specialist. World Bank. Presentation “Development Goals : MDGs to SDGs” in ICGFM Conference. Miami, June, 2015.
15. The Growth Report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Center for Global Development, 28 May 2008.
16. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 21.01.2015 № 5/2015.
17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
18. Єгоров І.Ю. Інноваційне табло ЄС та визначення місця у ньому України. *Вісник НАНУ*, 2016. № 5. С. 87–91.
19. The Global Competitiveness Report 2016–2017.
20. Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання не залежно від форм власності: постанова КМУ від 27 травня 2000 № 844.
21. Про внесення змін до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти : постанова КМУ від 16 червня 2003 р. № 916.
22. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796: постанова КМУ від 27 серпня 2010 р. № 796.
23. Власюк Т.М. Стан і тенденції трансформації вищої освіти України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка», 2016. № 10 : URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5187>
24. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII.
25. Тимошенко І.І. Розвиток приватної освіти в Україні: основні підсумки і перспективи. Приватное образование в посттоталитарном обществе: первые итоги, проблемы, перспективы : Progr. и материалы междунар. семинара лидеров приват, образования. Харків, 1999. С. 80–84.
26. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: постанова КМУ від 9 серпня 2001 р. № 978.
27. Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання не залежно від форм власності: постанова КМУ від 27 травня 2000 р. № 844.
28. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III.
29. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств», № 334/94-ВР.
30. Закон України «Про освіту», № 2145-VIII від 05.09.2017, ВВР, 2017, ст. 380.
31. Закон України «Про вищу освіту» від 26.12.2002 №380–15.
32. Закон України «Про державний бюджет на 2007 рік» від 19.12.2006 № 489–16.

33. Закон України «Про державний бюджет на 2008 рік» від 28.12.2007 № 107–7 17.
34. Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання: Постанова Кабінет Міністрів України від 17.05.2002 № 659.
35. Чи мають вищі навчальні заклади право розміщувати тимчасово вільні кошти на банківських депозитних рахунках? URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/article/100295>
36. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти) від 14.12.2004 № 2229–IV 15.
37. Про внесення зміни до статті 65 Закону України "Про вищу освіту" Верховна Рада України: Закон України від 19.02.2009 № 1024–VI.
38. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: постанова Кабінету міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796.
39. Про вищу освіту: Закон України від 28.09.2017 № 1556-18.
40. Andrews M. The Limits of Institutional Reform in Development. Changing Rules for Realistic Solutions. Cambridge University Press, 2013. 254 p.
41. Innovation in public financial management in an increasingly complex and uncertain global environment. Global financial management leaders survey, 2015. 2 p.

REFERENCES

1. Aleksandrov, V.T. (2006), Continuing education: sources and essence in the context of building new foundations of Ukrainian statehood. Theory and practice of public administration: Zb. sciences Ave. View of the Khristo Nadra "Magister", Kyiv, Ukraine.
2. Bazhal, Y.M. (2009), Higher education as a factor of competitiveness of the country: Ukraine in the context of Eurointegration."International scientific and technical cooperation". Proceedings of the V (XVII) International conference, Kyiv, March 12-13, 2009 / Ministry of Education and Science of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. tech Unitary Enterprise of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Nauk. student and postgraduate students, Ft management. and marketing, Kaf. international economy; [ed.: V.M. Gerasimchuk (answer) ... and others.]. NTUU KPI, Kyiv, Ukraine.
3. Bogolub, T.M. (2006), "Financial support for the development of higher education and science in the transformational period", Millennium, Kyiv, Ukraine.
4. Geets, V.M. and Halchinsky, A.S. and Semynozhenko, V.P. (1997), "Ukraine : science and innovative development"t. Kyiv, Ukraine.
5. Grischenko, I.M. (2016), "Factors for increasing the efficiency of educational activity of higher educational institutions of Ukraine". Current problems of the economy. Kyiv, Ukraine.
6. Kvasnyuk, B.E. and Geitse, V.M. and Semynozhenka, V.P. (2007), "Strategic Challenges of the XXI Century for the Society and Economy of Ukraine". Vol. 3, Phoenix, Kyiv, Ukraine.
7. Londar, S.L. (2009), Finances: a tutorial. Vinnitsa, New Book.
8. Semynozhenko, V.P. (2016), "Modern education in the context of new social challenges". New Collegium, no 2, pp. 17–19.
9. Tarasenko, V.I. (2012), "Sociology on the way to a new quality – intellectual globalism". Sociology: theory, methods, marketing. no. 4 pp. 215–222.
10. Chukhno, A.A. (2012), "Selected Works", Acad. Finn. Management DNNU, Kyiv, Ukraine, Vol. 1, 557 p.; Vol. 2, 480 p.
11. D'Aveni, R. (1994), "Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering". N.Y. : The Free Press. pp. 217–218.
12. United Nations Millennium Declaration: endorsed by General Assembly resolution 55/2 of 09.09.2000.
13. World Investment Report 2014. Investing In The LNG: An Action Plan / UNCTAD.
14. Klimenko, S. (2015), "Lead Financial Management Specialist.World Bank". Presrntation "Development Goals: MDGs to LNGs" in the ICGFM Conference. Miami, USA.
15. The Growth Report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Center for Global Development. May 28, 2008.

16. About the Strategy of Sustainable Development “Ukraine-2020”: Decree of the President of Ukraine dated January 21, 2015 № 5/2015.
17. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand.
18. Yegorov, I.Yu (2016), “The innovation scoreboard of the EU and the definition of the place in it in Ukraine”. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 5, pp. 87–91.
19. The Global Competitiveness Report 2016–2017.
20. On Approval of the Procedure for Granting Long-Term Credits for Young People for Obtaining Education in Higher Educational Institutions under Different Forms of Education, Depending on the Forms of Ownership: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 27, 2000 no. 844.
21. “On Amendments to the Procedure for Granting Special Purpose Benefits for Higher Education: Resolution of the CMU dated June 16, 2003” no. 916.
22. “On amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 27, 2010”, no. 796: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 27, 2010 no. 796.
23. Vlasyuk, T.M. (2016), “The state and tendencies of the transformation of higher education in Ukraine”, no 10. Electronic scientific special edition “Effective economy”, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5187>.
24. “Law of Ukraine On Education dated 23.05.1991”, no. 1060-XII.
25. Tymoshenko, I.I. (1999), “Development of private education in Ukraine: main results and perspectives. Private education in post-totalitarian society: first results, problems, perspectives”: *Program. and materials internationally. seminar of private leaders, education*. Kharkiv, Ukraine.
26. About the approval of the Regulation on the accreditation of higher education institutions and specialties in higher educational institutions and higher professional schools: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 9, 2001, no. 978.
27. About the approval of the procedure for providing young people with preferential long-term loans for education in higher educational institutions in different forms of study, depending on the form of ownership: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 27, 2000 no. 844.
28. The Law of Ukraine “On Higher Education” of January 17, 2002 no. 2984-III.
29. Law of Ukraine “On Corporate Profit Tax”, no. 334/94-VR.
30. Law of Ukraine “On Education”, no. 2145-VIII of 09.05.2017 BBP, art.380.
31. The Law of Ukraine “On Higher Education” of December 26, 2002 no. 380–15.
32. The Law of Ukraine “On the State Budget for 2007” of December 19, 2006 no. 489–16.
33. The Law of Ukraine “On the State Budget for 2008” of December 28, 2007 no. 107–7.
34. On approval of the list of groups of own revenues of budget institutions, requirements for their formation and directions of use: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 17, 2002 no. 659.
35. Do higher educational institutions have the right to place temporarily free funds on bank deposit accounts? Access at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/article/100295>
36. Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (in the field of Higher Education) of 14.12.2004 no. 2229-IV 15.
37. On Amendments to Article 65 of the Law of Ukraine “On Higher Education” Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated 19.02.2009 no. 1024-VI.
38. On approval of the list of paid services that may be provided by educational institutions, other institutions and educational institutions that are of state and communal ownership: the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 27, 2010 no. 796.
39. About higher education: Law of Ukraine dated September 28, 2017 no. 1556-18.
40. Andrews, M. (2013), “The Limits of Institutional Reform in Development. Changing Rules for Realistic Solutions”. Cambridge University Press, 254 p.
41. Innovation in public financial management in an increasingly complex and uncertain global environment. Global financial management leaders survey. 2015. 2 p.